POHJANMAAN MAANPUOLUSTAJA

N:o 2
Kesäkuu
2025

PAUHA25, 23ITK61 asejärjestelmäkurssi 1, kuva: MPK/Pasi Lindroos

Inhimillisyyttä ja huolenpitoa sotaoloihin - Suomen naisten sota

Suomen itsenäisyyden turvaamiseksi perustettujen Puolustusvoimien miesvahvuus on koko itsenäisyytemme ajan ollut kansamme kokoon suhteutettuna varsin suuri, yksi Euroopan suurimmista. Tämä on saatu aikaan (miesten) yleisen asevelvollisuuden ja varusmieskoulutuksen jälkeisen tehokkaan lisäkoulutuksen luomilla vahvoilla ja ajantasaisilla reservijoukoilla. Puolustusvoimien viralllisen sotilasvahvuuden lisäksi käytettävissä on kriisiaikoina ollut myös huomattava vapaaehtoisten joukko. Tämän kirjoituksen tarkoituksena on luoda katsaus maamme naisten osuuteen viime sotiemme maanpuolustuksessa.

Ambulanssiauto on Ilomantsissa lähdössä kenttäsairaalasta sotasairaalaan

Naisten osallistumisella vapaaehtoiseen maanpuolustukseen liittyy juuri nyt tiettyä ajankohtaisuutta, sillä syksyllä 2025 tulee kuluneeksi 30 vuotta siitä, kun naiset saivat oikeuden suorittaa varusmiespalveluksen vapaaehtoisena. Suosio on jatkuvasti kasvussa. Nykytasolla 1 000 naista suorittaa palveluksen vuosittain ja 30 vuoden kokonaiskertymä on 10 000 naista. Varusmiespalveluksen suoritettuaan naiset sitoutuvat kuulumaan reserviin miesten tavoin. Sotilasura on tullut mahdolliseksi ammattina naisille, viisi naista on jo edennyt everstiluutnanteiksi, kaksi ensimmäistä 2018. Lienee vain ajan kysymys, kun Puolustusvoimat saavat ensimmäisen naiseverstinsä.

Naisten osallistuminen sota-ajan tehtäviin runsasta ja laaja-alaista

Maamme väkiluku vuonna 1940 oli 3,75 milj. henkeä. Näistä 1,0 milj. oli alle 15-vuotiaita lapsia, 2,25 milj. 15 – 60-vuotiaita aktiivi-ikäisiä aikuisia ja 0,5 milj. yli 60-vuotiaita eläke-ikäisiä. Sotavuosien 1939 – 1945 aikana asevelvollisuusikäisiä miehiä oli kaikkiaan n. 1,1 milj. Heistä 600 000 eli vähän yli puolet oli mukana rintamatehtävissä. Aktiivi-ikäisistä naisista (1,15 milj.) 200 000 (17 %) osallistui varsinaisiin sotatoimiin ja heistä puolella eli 100 000:lla oli myös rintamatehtäviä. Rintamalla toimineet naiset suorittivat vapaaehtoispalvelunsa aseettomina, mutta jokainen heistä vapautti yhden aseistetun miehen rintamatehtäviin kasvattaen näin taisteluihin osallistuvien miesten lukumäärää.

Naisten osallistuminen sodanaikaisiin maanpuolustustehtäviin toteutui usealla eri tavalla. Yhteisöllisesti järjestäytyneitä 100 000:sta rintamalla toimineesta naisesta olivat Lotta Svärd -järjestön lotat, Rintamanaiset, Sotilaskotijärjestön sotilaskotisisaret ja Punaisen Ristin naiset. Mukaan tuli myös järjestöihin kuulumattomia vapaaehtoisia.

Kotirintamalla osa naisista toimi suoraan Puolustusvoimien alaisissa tehtävissä. Tehtävät olivat joko heidän siviiliammattiensa mukaista maanpuolustusta tukevaa työtä tai tehtäviä, joihin heidät oli sodan ajan työvelvollisina määrätty. Esimerkiksi sotatarviketeollisuuden palveluksessa oli enimmillään 70 000 naista, joista 30 000 oli vastaavissa tehtävissä myös rauhan aikana ja 40 000 työskenteli työvelvollisina.

Siviilitöitä jatkettiin sodan poikkeusolojen sallimissa puitteissa mahdollisimman pitkälle entisellään. Miesten rintamalla olo merkitsi kuitenkin vastuun siirtymistä enemmän naisten kannettavaksi. Osassa työtehtäviä, kuten opetusalalla, tämä merkitsi vain työmäärän lisääntymistä, mutta esimerkiksi maatiloilla, joilla työtehtävät olivat tuohon aikaan vielä laajasti eriytyneet ”miesten ja naisten töiksi”, naisten oli selviydyttävä myös miesten töistä. Yhteisöllisyyden (isovanhemmat, lapset ja naapuri) hyödyntäminen tuli tällöin usein avuksi.

Tehtäväalueet kahdella rintamalla

Kasvatus

Perheelliset naiset olivat sodankin aikana ennen kaikkea äitejä ja kodin hengen luojia. Puolison pitkäaikainen yhtämittainen poissaolo vaarallisissa rintamaoloissa vielä korosti tätä roolia. Pienten lasten äidit oli vapautettu yleisestä työvelvollisuudesta. Äitien työssä käynnin mahdollistamiseksi suoritettiin kuitenkin erityisjärjestelyjä: perustettiin lastentarhoja, kesäsiirtoloita ja kaupunkilaislapsille suositeltiin turvautumista maaseudun sukulaisiin.

Yli 70 000 vaikeassa asemassa olevien perheiden lasta lähetettiin sotalapsina ruotsalaisperheisiin. Lapset olivat siellä fyysisesti turvassa, mutta myös ongelmia esiintyi erityisesti kielen johdosta. Lapsista 15 000 jäi rauhan tultua palaamatta Suomeen.

Koulujen toiminta pyrittiin turvaamaan. Monet miesopettajat olivat rintamalla, joten opettajavastuuta siirtyi naisille. Maaseudun pienissä kaksiopettajaisissa kansakouluissa vaimo huolehti usein opettajapariskunnan miehenkin opetusosuudesta. Lotat toimivat jatkosodan aikana Moskovan rauhassa menetetylle alueelle palanneiden evakkoperheiden lasten opettajina.

Hoito- ja hoivatyö

Terveydenhoitoala oli määrällisesti suurin työsarka, jonka parissa naiset sodan aikana toimivat. Tehtäviä oli sekä rintamilla ja niiden lähialueilla että kotirintamalla. Alan ammattilaisia ja opiskelijoita määrättiin näihin tehtäviin, lisäksi oli suuri joukko vapaaehtoisia. Sotilaita varten perustettiin kenttäsairaaloita rintaman tuntumaan ja sotilassairaaloita eri puolille maata. Tiloina käytettiin olemassa olevia sairaaloita sekä kouluja, seuraintaloja ja muita vastaavia tiloja. Punaisen Ristin veripalvelu oli yksi erityistehtävä, joka vaati runsaasti henkilökuntaa, samoin haavoittuneiden kuljettaminen autoilla, junilla ja laivoilla kenttäsairaaloista sotilassairaaloihin.

Kaatuneitten sotilaitten huoltoon luotiin oma suomalainen järjestelmä. Taistelupaikkojen lähelle perustettavien sotilashautausmaiden sijasta vainajat toimitettiin omaisten ja aseveljien tahdon mukaisesti haudattavaksi kotikuntiin perustettaviin sankarihautoihin. Tehtävästä rintamalla vastasivat sotilaspappien johtamat Kaatuneitten evakuointikeskukset, joiden toimijoina olivat pääosin naiset. Järjestelmän tuloksena maassamme on 600 seurakuntien edelleen hyvin hoitamaa sankarihautausmaata.

Suomenhevosella oli tärkeä rooli sodissamme. Talvisodassa rintamalla oli 77 000 hevosta, jatkosodassa hieman vähemmän. Myös hevoset vaativat jatkuvasti huolenpitoa ja hoitoa, jota ne saivat runsaasti myös naisten toimesta. Työvoimaa tarvittiin sekä eläinlääkintäammatillisiin että perushuoltotehtäviin.

Suojelutehtävät

Kotirintamalottien keskeisenä tehtäväalueena lääkintähuollon ohella olivat erilaiset suojelutehtävät. Ilmapuolustusta tukivat ”tornilottien” asutuskeskusten torneissa ja maastoon varta vasten rakennetuissa torneissa suorittamat ilmavalvonta- ja säähavaintotehtävät. Ilmavalvontakeskuksissa lotat toimivat mm. viestittäjinä, radisteina ja puhelinkeskusvälittäjinä. Pääkaupungin turvaksi koulutettiin sodan loppuvaiheessa joukko valonheitinlottia, joiden tehtävänä oli voimakkaiden valonheittimien avulla saada ilmahyökkäyksessä viholliskoneet puolustukselle näkyviksi ja samalla sokaista vihollislentäjät.

Lotilla oli tärkeä rooli myös siviiliväestön turvaksi rakennetuissa asutuskeskusten väestönsuojissa. Kaasuvaaraa pidettiin vakavana uhkana. Lotille järjestettiin koulutusta kaasuvaaran torjumiseksi ja tämän tiedon välittämiseksi edelleen asukkaille.

Muonitus

Rintamalla ruoanvalmistuksesta ja -jakelusta vastasivat miehistöön kuuluvat komppanian huoltojoukkueen eli ”töpinän” miehet. Taaempana linjoista ruoan Puolustusvoimien palveluksessa oleville valmistivat kuitenkin naiset. Taisteluyksiköiden siirtyessä paikasta toiseen turvauduttiin myös lottien soppakanuunoiden tarjoamaan lisäkapasiteettiin. Lotat olivat myös syksyllä 1939 huolehtineet itärajan linnoitustöissä olleiden työvelvollisten muonituksesta.

Lotta pesee nyrkkipyykillä sotilaiden alusasuja Kiteenlahdella kesällä 1941

Nainen kyntötöissä Kurkijoella jatkosodan aikana

Lottakanttiinit ja Sotilaskotisisarten sotilaskodit olivat suosittuja vapaa-ajan viettopaikkoja. Niistä sai kahvikorvikkeen ja leivontatuotteiden lisäksi ostaa muitakin tuotteita, tupakkaa tietysti tärkeimpänä. Sekä lotilla että sotilaskotisisarilla oli käytössää ajoneuvoja, joilla toimintaa voitiin laajentaa varsinaisen kanttiinin ulkopuolelle. Rintamalla tarvittava leipä leivottiin kotirintamalla. Leipätuotannosta huolehtivat lotat. Parhaimmillaan leipää tuotettiin 100 000 kiloa päivässä rintamalle toimitettavaksi. Säilykkeet ja kuivat tuotteet valmistettiin niin ikään kotirintaman elintarviketehtaissa. Tehtaiden työväki koostui pääosin naisista.

Varushuolto

Sota-ajan varushuolto oli vaativa ja runsaasti työvoimaa vaativa tehtäväalue. Työvoimana olivat pääosin naiset. Se koostui vaatetustehtaiden palkkatyövoimasta, työvelvollisista ja vapaaehtoisista. Vapaaehtoistyövoimana oli myös spontaanisti syntyneitä ryhmiä ja järjestöjen luomia ompelimoja. Lotta Svärd -järjestöllä oli tässä hyvin keskeinen rooli. Järjestöllä oli oma jaostonsa varushuoltoa varten. Naisten neulontaharrastus johti kotirintamalla mittaviin sukkapuikkotalkoisiin. Sukkia neulottiin aina ja kaikkialla: kotona, vieraisilla oltaessa, työpaikalla, matkoilla sekä erikseen järjestetyissä talkootilaisuuksissa.
Tekstiili- ja jalkinetehtaat oli valjastettu pitkälle Puolustusvoimia palvelevaan tarkoitukseen. Puolustusvoimilla oli oma varushuoltonsa, joka vastasi vaatteiden pesusta ja korjauksesta. Myös sen työvoima oli edellä kuvatun kaltainen. Vaatehuoltoa jouduttiin hoitamaan lisäksi rintamaolosuhteissa (pyykinpesu nyrkkipyykkinä). Sotilaita auttoivat tässä rintamalla olevat naiset.

Hyväntekeväisyys

Sota-aika merkitsi kymmenille, jopa sadoille tuhansille perheille, erityisesti vähävaraisille ja monilapsisille reserviläisperheille, kotinsa menettäneille, sotaleski- ja sotaorpo- sekä sotainvalidiperheille äkillistä joutumista hätään. Mutta kuten yleensäkin kriisiaikoina, kanssaihmisistä löytyi vapaaehtoisvoimia avuntarjoajiksi. Koska aktiivi-ikäiset miehet olivat pääosin rintamalla, avustustoimien järjestäminen jäi naisten vastuulle.
Suoran aineellisen avun lisäksi naisjärjestöt panostivat kanssasisartensa neuvontaan ja koulutukseen. Toiminnallista tukea järjestettiin sekä kurssien ja työtupien että suoraan koteihin tuodussa muodossa. Tuki kanavoitui sekä jo aiemmin esillä olleiden naisjärjestöjen että erityisesti tähän kotirintaman siviiliväen auttamiseen mukaan tulleiden järjestöjen kautta. Näistä keskeisiä toimijoita olivat mm. Marttaliitto ja Maatalousnaiset paikallisine alaosastoineen.

Sankaruus ja uhrit

Sota-aika asetti kansakuntamme koville. Mutta siitä selvittiin. Se vaati sota-ajan sukupolvelta suurta sankaruutta. Tuota sankaruutta ei aina tunnustettu, mutta jälkipolvien kunniaksi voidaan todeta, että arvostus toteutui lopulta täysimääräisesti. Osoitetulla sankaruudella oli kuitenkin hintansa, se saavutettiin vain suurin henkilökohtaisin uhrauksin.
Rintamasotilaista 90 000 kaatui tai katosi ja 200 000 haavoittui. Puolustusvoimien tehtävissä olleita naisia menehtyi 403, joista 255 oli lottia. Sotaleskiä tuli 30 000 ja sotaorpolapsia 50 000. Siviiliväestöä menehtyi pommituksissa tai muuten 4 000 henkeä. Kaatuneista sotilaista 60 000 oli naimattomia, heille läheisimmät omaiset olivat yleensä äiti ja isä. Kenttä- ja sotasairaaloiden henkilökunnan mukaan haavoihinsa menehtyvän sotilaan viimeinen ajatus kohdistui tavallisesti äitiin, ”sanokaa äidille terveisiä”. Näin ei ollut vain poikamiesten vaan toisinaan myös perheenisien kohdalla. Jokainen kaatunut sotilas merkitsi uhrausta myös naiselle: äidille, puolisolle, osalle miehistä näille molemmille.

Ilkka Virtanen

Kirjoituksen pääasiallisena lähteenä on käytetty Sari Savikon laajaa ja perusteellista osuutta teoksessa: Utrio, Kaari – Savikko, Sari – Pukkila-Toivonen, Hanna: Suomen naisten sota, Amanita Oy, 2021. Myös kuvat ovat tästä teoksesta, alkuperäislähteenä SA-kuvat.

Kolmen sankarivainajan äiti poikansa hautajaisissa Naantalissa 20.6.1943

Kokkolan lentokonetehtaan naisia työssään Valtion Lentokonetehtaan moottorikorjaamolla Kokkolan Pikiruukilla

Lotat ”Harakanpesässä”, Jaakkiman säähavaintoaseman ja ilmanvalvonta-aluekeskuksen ilmanvalvontatornissa

Viipurin puhelinkeskuksen alakeskuksen viestintälotat työssään 1942

Nuori sotilaskotisisar isoine pannuineen jakaa kahvikorviketta sotilaille illanvietossa